

Amasya Şehrinden Göç Örnekleri: İhsaniye Mahallesi'ne Yerleştirilen Kırım Tatarları Akyazı Köyü Batum Muhacirleri ve Tuzsuz Köyü'nde İskân Edilen Şirvanlılar ile Selanik Mübadilleri

Migration Examples From Amasya City: Crimean Tatars Settled in İhsaniye Neighborhood Akyazi Village Batum Immigrants and Shirvan People Settled in Tuzsuz Village and the Salonik Exchanges Peoples

Zehra HİZMETLİ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun
· zehrahizmetli2017@gmail.com · ORCID > 0000-0002-4704-1163

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt – Volume:** 5 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 1-22

Atıf/Cite as: Hizmetli, Z. "Amasya Şehrinden Göç Örnekleri: İhsaniye Mahallesi'ne Yerleştirilen Kırım Tatarları Akyazı Köyü Batum Muhacirleri ve Tuzsuz Köyü'nde İskân Edilen Şirvanlılar ile Selanik Mübadilleri"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), Haziran 2024: 1-22.

AMASYA ŞEHRİNDEN GÖÇ ÖRNEKLERİ: İHSANİYE MAHALLESİ'NE YERLEŞTİRİLEN KIRIM TATARLARI AKYAZI KÖYÜ BATUM MUHACİRLERİ VE TUZSUZ KÖYÜ'NDE İSKÂN EDİLEN ŞİRVANLILAR İLE SELANİK MÜBADİLLERİ

ÖZ

Osmanlı Devleti savaşlarda mağlubiyetlerin yaşandığı son dönemlerinde kaybedilen topraklardan ayrılan Müslümanların kitlesel göçüyle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti, kendisine sığınan göçmenleri, dönemin şartları ve eldeki imkânlar doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerine iskân etmiştir. Göçmenlerin Anadolu'da iskân edildiği şehirlerden biri de Amasya olmuştur. Amasya'nın hem Karadeniz limanlarına yakın olması hem de boş arazilerinin çokluğu, göç edenlerin iskânı için tercih edilecek bir merkez olmasını sağlamıştır. Amasya'nın pek çok köyüne göçmenler yerleştirilmiş, bazen de göçmen iskân edilen yerler ayrı mahalle ve köy haline getirilmiştir. Makalede Amasya şehrine iskânı gerçekleşen göçmenlerin yerleştirildiği üç yerleşim yeri ele alınmıştır. Çalışmada İhsaniye Mahallesi'nde iskân edilen Tatarlar; Akyazı köyünde iskân edilen Batum muhacirleri; Tuzsuz köyünde iskân edilen Şirvan muhacirleri ve Selanik mübadilleri ele alınmıştır. Göçmenlerin göç süreçleri araştırılarak Amasya şehrindeki iskânları ortaya konulmaya çalışılmış ve göç konusunda yapılacak ilmi araştırmalara katkı sunulması amaçlanmıştır. Makalede arşiv kaynaklarından ve referans eserlerden yararlanılmış ayrıca mevcut yerleşimlere ziyaretler de yapılarak, mahalle ve köylerle ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırılan yerleşimlerin göç süreçleri, iskânları ve karşılaştıkları problemlerle ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Makalede konunun sınırlandırılması açısından üç yerleşim yeri ele alınmışsa da Amasya'da halk arasında bilinen fakat akademik çalışmalara konu edilmemiş diğer yerleşimlerin de araştırılması, bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Göç, İskân, Muhacir, Mübadil.

MIGRATION EXAMPLES FROM AMASYA CITY: CRIMEAN TATARS SETTLED IN İHSANİYE NEIGHBORHOOD AKYAZI VILLAGE BATUM IMMIGRANTS AND SHIRVAN PEOPLE SETTLED IN TUZSUZ VILLAGE AND THE SALONİK EXCHANGES PEOPLES

ABSTRACT

In the ottoman's last periods when the Empire was defeated in wars, the Ottoman Empire was faced with mass migrations of Muslims who were separated from the lost lands. The Ottoman Empire settled the immigrants who took shelter in various regions of Anatolia in line with the conditions of the period and the available opportunities. Amasya was one of the cities where immigrants were settled in Anatolia. Amasya's geographical proximity to the Black Sea ports and its abundance of empty lands have made it a preferred center for the settlement of immigrants. Immigrants were settled in many villages of Amasya, and sometimes the places where immigrants settled were turned into separate neighborhoods and villages. In the article, three settlements where immigrants settled in the city of Amasya were discussed. Accordingly, Tatars in İhsaniye District; Batumi immigrants in Akyazı village; Shirvan immigrants and Thessaloniki immigrants were settled in Tuzsuz village. By investigating the migration processes of immigrants, their settlement in the city of Amasya was tried to be revealed and it was tried to contribute to scientific research on migration. In the article, archival sources and reference works were also used, as well as visits to existing settlements and evaluations of neighborhoods and villages. Results have been reached regarding the migration processes, settlements and problems encountered in the researched settlements. Although three settlements are discussed in the article in order to limit the subject, researching other settlements in Amasya, which are known by the public but have not been the subject of academic studies, will contribute to the studies on this subject.

Keywords: Amasya, Migration, Settlement, Immigrant, Exchange People.

GİRİŞ

Göç kişilerin yerleşmek amacıyla bir iskân yerinden diğerine giderek meydana getirdikleri bir yer değiştirme hareketidir. Göçler, genellikle iç göç ve dış göç diye ikiye ayrılır. İç göç, bir ülkenin kendi sınırları içerisinde yapılan göçlerdir. *Dış göç* ise ya uzun süre kalmak ve çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönde aşarak gerçekleşen nüfus hareketidir. Bir ülkeden başka bir ülkeye yönelik göç hareketine, nüfus kaybına uğrayan devlet açısından *dışa göç*, göçmenlerin yerleştiği ülke açısından *içe göç* olarak tanımlanır. Göç hareketini, katılanların

sayısını dikkate alınarak *münferit göçler* veya *kitlesel göçler* olarak tasnife tabi tutmak mümkündür. Savaş, ihtilal, isyan ve doğal afetler dolayısıyla kişilerin kitleler halinde yer değiştirmesine ise kitle göçü adı verilir. Eğer kişi veya grup kendi rızasıyla daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak amacıyla yer değiştirmeye karar vermişse bu tür göçlere serbest göçler; kişinin yerleşim yerinde yaşayabilmesi için gerekli asgari şartların ortadan kalkması halinde yapılan göçlere mecburi göçler denir.^[1]

Osmanlı Devleti, XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren siyasi çalkantıların, savaşların ve sınır değişikliklerinin bir sonucu olarak, Kırım, Kafkasya, Öz havalisi ve diğer bölgelerden kitlesel göç hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Göç hareketi Balkanlarda başlayan isyanlar sonrası ve Osmanlı'nın Rusya ile süregelen savaşlarıyla beraber artarak devam etmiştir. Rusların Müslümanlar üzerinde uyguladığı; Ruslaştırma, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırma, sürgün etme, katletme, yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirme gibi çok yönlü politikalar, Kırım, Kafkasya ve Türkistan sahasından, Osmanlı'ya yönelik kitlesel göçleri tetiklemiştir.^[2] Göç kararı alanlar buldukları gemilerle Ünye, Sinop gibi Anadolu sahillerine çıkmaya başlamıştır. Osmanlı idaresi, kadılara verdiği talimatlarla, Kırım'lı mültecilerin İstanbul'a uğratılmaksızın iskân edilmek üzere, taşradaki çiftliklere sevk edilmelerini istemiştir. Bununla beraber Kırım hanedanına mensup mirza ve sultanlardan İstanbul'a gelenler, Boğaziçi'nde münasip yalı ve konaklara yerleştirilerek kendilerine tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır.^[3]

Müslümanları bir an önce yurtlarından atmak isteyen, onları kıyılara sürerek, buralarda perişanlığa ve ölüme terk eden Rusya, göçmenlerin taşınması için bir yandan Rus savaş ve ticaret gemilerini devreye sokmuş, diğer yandan normalde yasak olmasına rağmen göçmen taşımak isteyen kayık ve sandallara izin vermiştir. Özellikle eski ve dayanıksız kayıklarla yapılan yolculuklarda, kapasitenin çok üzerinde göçmen bindirilen kayıkların en ufak bir fırtınada batması sonucu, pek çok göçmen hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte göçmenlerin günlerce denizde aç susuz kalmaları ve hastalanmaları sonucunda ağır kayıplar yaşanmıştır. Karadeniz yoluyla gelen göçmenler, İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum, Rize, Köstence ve Varna limanlarından karaya çıkmıştır. Bu liman kentlerinin yakınlarında uzun bir süre bekleyen göçmenler, buralardan asıl iskân bölgelerine sevk edilmiştir. Bununla birlikte Kars ve Batum sınırından, kara yoluyla gelenler de olmuş, yolculuk sırasında açlık, soğuk, hastalık gibi nedenlerle büyük kayıplar yaşanmıştır.^[4]

[1] Nedim İpek, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 1-2.

[2] Emine Altunay Şam, *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 12.

[3] İpek, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yay, s. 33.

[4] Cemile Şahin, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5/8, 2016, s. 2790, 2791.

Kafkas Bölgesi'nden gelen göçmeleri Osmanlı'nın kabul etmesinde insani duygular ve vicdani sorumluluk önem taşımakla birlikte, hükümetin o dönemde yeni nüfusa ihtiyaç duyması, gelen göçmenlerden ekonomik, demografik ve askeri yararlar sağlanacak olması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti göçmenlerin kitleler halinde gelmesi karşısında büyük problemlerle karşılaşmışsa da boş arazilerin tarıma açılmasını sağlayarak göçmenlere verilen zirai destekle onların üretici konuma gelmelerini amaçlanmıştır. Uzun bir zaman alacak olsa da Üretici olan göçmenlerin devlete vergi veren bireyler haline gelmesi hazinayı güçlendireceğinden, ülke ekonomisinin gelişmesine de olanak sağlayacağı düşünülmüştür.^[5]

Amasya sancağı, hem muhacirlerin daimi iskân yeri hem de iskân merkezlerine gidene kadar geçici olarak iskân edildikleri bir merkez olmuştur. Muhacirler çoğunlukla kış mevsiminin gelmiş olması ve iklimin uygun olmamasından kaynaklanan nedenlerle, asıl iskân merkezlerine gidene kadar Amasya'da misafir edilmişlerdir. Muhacirlerin misafir edilmesinde halkın destekleri söz konusu olmuş, bu konuda özellikle halkın teşvik edilmek üzere takdir edilmesine önem gösterilmiştir. Maddi ve nakdi yardımda bulunan halkın isimleri listeler halinde dönemin gazeteleri Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te yayımlanmıştır[6]. Amasya'da misafir edilen muhacirlerin yol masrafları ve araba ücretleri hazineden karşılanmakla birlikte, muhacirlerin iskân yerlerine kadar olan masraflarının Amasya ahali tarafından karşılandığı da olmuştur[7]. Göçmenlere, İskân-ı Muhacirin Talimatnamesine göre, iskân yerlerine gönderilip ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri duruma gelene kadar, yevmiye ve tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakir göçmenlere yardımlar 1880 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra da ihtiyacı olan göçmenlere yardımlar devam etmiştir.^[8]

Muhacirlerin daimi iskânı konusunda hükümetin yetkililere gönderdiği talimatnameye göre hareket edilmiştir. İskân yerlerinin belirlenmesinde iklim şartlarının göçmenlere uygun olması, bataklık olmaması, akarsu civarında bulunması, şiddetli rüzgârlara maruz, rutubetli ve çukur bölgeler olmaması, ana yollara, istasyon, iskele ve ormanlara yakın olması ve orman sahaları ile kurak bölgelere göçmen yerleştirilmemesi gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Böylece Anadolu demir yolları güzergâhında bulunan halî araziler, mevcut kara yolları güzergâhı üzerinde bulunan miri araziler, orman sahalarının yakınında boş ve atıl durumda olan yamaçlar, dağ eteklerindeki elverişli araziler, su kaynakları ve akarsulara yakın yerler, göçmenlerin yerleşimi için uygun bulunmuştur.^[9]

[5] Şam, Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler, s. 23-25.

[6] BOA, A. MKT. MHM, Nr: 232/72, (26 Ağustos 1861).

[7] BOA, A. MKT. UM, Nr: 457/79, (26 Şubat 1861); BOA, A. MKT. UM, Nr: 460/13, (7 Mart 1861).

[8] Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi, Trabzon 1996, s. 172.

[9] Bayram Kodaman, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, C: 12/35, 2000, s. 393, 394.. ss. 377-417

Sevk edilenlerin iskânlarına itina gösterilmiş, muhacirlere haneler inşa edilerek her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Mevsim uygun olmadığında hanelerin inşası için kış mevsiminin geçmesi beklenmiştir. Muhacirler, haneler inşa edilene kadar Amasya'nın köylerinde misafir edilmiş, hanelere samanlık ve mandıra yapılmış, inşa edilen hanelerle kurulan köylere cami ve okul inşa edilerek, imam ve muhtarlar görevlendirilmiştir.^[10] Muhacirlere yapılan yardımlar ve hane inşası, sadece devlet tarafından değil halk tarafından da önemli ölçüde karşılanmıştır. Muhacirlerin barınması için öncelikle mesken ihtiyaçlarının karşılanması gerekmiştir. Mevcut siyasi ortam, muhacirlerin sayısı, hazinenin durumu gibi hususların etkisiyle mesken inşası konusunda farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Göçmenlerin bir kısmının meskenleri devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. Vergi borcu karşılığında devlete bırakılan arazilerin göçmenlere tahsis edildiği de olmuştur. Bazen de Osmanlı ahalisi tarafından yapılan hane masrafları hazineye bağış yoluyla terk edilmiştir.^[11] Münasip görülen arazilere haneler inşa ederek Amasya dâhilinde iskân olunmadık muhacir kalmaması için çalışılmıştır.^[12] Yeni köylerin kurulması için planlı bir çalışma yürütülmüştür. Dâhiliye Nezareti, köylerin tesis edileceği kasaba ve şehirlere talimatlar göndererek, bizzat mühendislerin ilgili mahallere giderek iskâna uygun arazilerin keşfini yapması, köylerin şehir ve kasabalara olan mesafelerinin belirlenmesini ve ilgili mahallerin krokilerinin oluşturulmasını istemiştir.^[13]

Gelen muhacirlere zengin ya da fakir olmalarına bakılmaksızın iskân memuru ve mahalli yöneticiler tarafından araziler verilmiştir.^[14] Verilen arazinin yeterli gelmediği durumlarda göçmenler arazi satın almak istemiş bunun için ise göçmenlere Ziraat Bankası aracılığıyla kredi de verilmiştir. Örneğin Amasya'ya 1889'da gelen 4 hane Çerkes muhaciri, kendilerine verilen arazinin yeterli olmadığından bir çiftlik satın almak istemiş, bu nedenle Ziraat Bankası'ndan borç talep etmiştir. Muhacirler Ziraat Bankası'nın ziraat işleriyle uğraşanların ihtiyaçlarına hizmet itmek için kurulduklarını bildiklerinden bu konuda taleplerini dile getirmişlerdir.^[15] Amasya'da da iskân gerçekleşen muhacirlere verilen arazide ziraat yapabilmeleri için kendilerine zirai malzeme, tohumluk, çift hayvanı gibi yardımlarda bulunulmuş, böylece muhacirlerin geçimlerini temin etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.^[16] Böylece gelen göçmenlerin bir an önce üretici konuma gelerek, göçmenlerden kaynaklanan harcamalarla eksilen hazinenin dolmasını amaçlamıştır. Osmanlı devleti

[10] BOA, *A.MKT.MHM*, Nr: 211/38, (21 Şaban 1277); BOA, *İ. DH*, Nr: 1318/ 58, (08 Recep 1312).

[11] Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerin iskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, 2013, s. 102-103.

[12] BOA, *MVL*, Nr: 410/104, (14 Ramazan 1279).

[13] Kerim Tiryaki, *Osmanlı Devletinde Muhacirîn-i İslamiyenin İskânı; Problemler ve Çözüm Çabaları (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020, s. 146.

[14] Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 169.

[15] BOA, *DH. MKT*, Nr: 1739/49, (4 Temmuz 1890).

[16] BOA, *C. Dh*, Nr: 25/1226, (17 Eylül 1845). ; BOA, *A. MKT. NZD*, Nr: 345/80, (10 Mart 1861).

muhacirleri istihdam konusunda da desteklemiştir. Hükümet, bu konuda talepte bulunanları geri çevirmemiştir. Amasya sancağı dâhiline iskân olunan muhacirlerden kâtip ve zaptiyeler alınmış, geçimini temin edemeyen muhacirler için maaş tahsis edilmiştir^[17].

Amasya'da uzun süre iskân edilmeyi bekleyen muhacirler, gerek geçici iskân süreçleri boyunca gerekse daimi iskânlarında, halkın yardımı ve misafirperverliklerinin de katkısıyla ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Muhacirlere halkın yardımının yanında Osmanlı hükümeti tarafından özel memurlar görevlendirilmiş, yerli ahalinin elinde bulunan arazinin tahkik edilmesi amacıyla komisyon teşkil edilmiştir.^[18] Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra muhacirler, belirlenen köy ve kasabalara iskân edilmiştir. İskân gerçekleşikten sonra muhacirlerin, bazı köylerin ve mahallerin isimlerini değiştirdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Geldiklan nahiyesinde bulunan Güllüce ve Akyazı adlı mahallere muhacirlerin yerleştirilmesinin ardından, Güllüce adlı mahalle Selimiye köyü, Akyazı adlı mahalle ise Akyazı köyü olarak adlandırılmıştır. Yine on, onbeş, yirmi sene evvel Dağıstan'dan gelerek Şamlar mahallesine misafir olarak iskân edilen muhacirlerin, Boğazbağları adlı mevkiye ücretini kendileri ödeyerek satın aldıkları arazi üzerinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Boğazbağları mevkiinde 44 hane Leylekli adlı mahalde ise 8 hane oldukları ve toplam 52 hanede 165 nüfusun ziraatla uğraştıklarını belirtmişlerdir. Muhacirler Şamlar mahallesinde hane ve emlaklarının bulunmadığını, kendilerinin yerleştiği yere iki saat mesafesinin olduğunu bu nedenle vergi ve tekalifat işlerinde zorluklar yaşadıklarını belirterek, Şamlar mahallesiyle ilişkilerinin kesilmesini istemişlerdir. Ayrıca yerleştikleri yerin Boğaz Mahallesi adıyla isimlendirilmesini ve imam ve muhtar görevlendirilmesini talep etmişlerdir.^[19] Geldiklan nahiyesinde bulunan Tuzsuz adlı çiftliğin boş arazisinde de muhacirler için köy oluşturulmuştur. Çiftlik dâhilinde bulunan Kazgan Kaya adlı boş araziye daimi iskân edilen muhacirlere toplam 3.047 dönüm arazi tahsis edilmiş, bu arazinin her bir haneye dürüstçe bölüştürülmesi sağlanarak yeni baştan bir köy tesis edilmiştir. Bu köye ise Hamidiye adı verilmiştir. Göklüsu adlı mahalde de Dağıstan muhacirlerinin iskânı için haneler inşa edilmiş ve bu mahalle ise İhsaniye olarak adlandırılmıştır.^[20]

1. İHSANIYE MAHALLESİ

Tarih boyunca Türk göçleri ve Türk kültürüyle beslenmiş bir coğrafya olan Kırım'da; İskitler, Hunlar, Avarlar, Köktürkler, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar, Kıpçak-Kumanlar ve Altın Orda Devleti hâkim olmuştur. Bugün bildiğimiz Kırım Tatarları ise kendisini Altın Orda Devleti'nin meşru mirasçısı olarak gören

[17] BOA, MVL, Nr: 687/78, (15 Ekim 1864); BOA, DH. MKT, Nr: 1421/88, (20 Mayıs 1887).

[18] BOA, A. MKT. MHM, Nr: 290/51, (20 Ocak 1864).

[19] BOA, ŞD, Nr: 1790/1, (6 Temmuz 1889).

[20] BOA, İ. DH, Nr: 1434/09, (15 Mayıs 1905).

Kırım Hanlığı bünyesinde yer almıştır. Bu hanlığın bünyesinde, bölgeye muhtelif zamanlarda yerleşmiş olan Türk halkları ve zamanla Anadolu ile Rumeli'den gelen, çoğunlukla Türk kökenli Müslüman unsurlar bulunmaktadır. Bununla birlikte Kırım Hanlığı tebaası altındaki Rumlar, Çerkezler, Ermeniler, Gotlar ve İtalyan kolonistler gibi unsurlar da yer almıştır. Bütün bu unsurlar kaynaşarak ortak Türk dilinde, ortak Kırım coğrafi kimliğinde birleşmiştir. Dolayısıyla Kırım Tatarları, belirli bir coğrafyada bir devlet kimliği altında toplanan, etnik, kültürel ve dil olarak temel unsurun başta Kıpçak dili Türk halkları olmak üzere Türklerin oluşturduğu çeşitli milletlerden müteşekkil bir Türk halkıdır.^[21]

Rusya'nın yayılcı siyaseti sonucu Kırım'ın Rus tehdidi altına girmesi Kırım Tatarlarının göçüyle sonuçlanmıştır. Kırım Tatarları özellikle 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması ve Kırım'ın işgalinden sonra yoğun bir Rus baskısı ile karşılaşmıştır. Rusya, 1783'te Kırım'ı ilhakıyla birlikte, bölgeyi Kırım Tatarlarından temizleyerek yerlerine Hristiyan kolonistler iskân etmeye başlamıştır. Kırım Tatar göçü, 1783'ten itibaren yaklaşık 150 yıl boyunca devam etmiştir. Göçler belirli dönemlerde büyük göç dalgaları halinde bazen de münferit ve küçük gruplar olarak gerçekleşmiştir.^[22]

Tatarların yerleştirileceği İhsaniye Mahallesi, Şamlar mahallesi olarak bilinen mahallenin "Göklüsü" adlı mevkiinin mahalle haline getirilmesiyle kurulmuştur. Şamlar Mahallesi ise Amasya'ya iskân edilen Şamlılardan dolayı bu ismi almıştır. 1520 ve 1576 tarihli tahrir defterlerinde mahallenin adı "Şamlular" olarak geçmekle birlikte Şamlıların mahalleye iskânının 1389 yılına kadar dayandığı bilinmektedir.^[23] 1905 yılında Şamlar Mahallesinin Göklüsü adlı mahalline 77 haneden oluşan Dağıstan muhaciri iskân edilmiş, burası ayrı bir mahalle haline getirilerek İhsaniye Mahallesi adıyla isimlendirilmiştir.^[24] Uygun olmayan iklim ve sağlık koşullarına bağlı olarak başta sıtma olmak üzere diğer salgın hastalıklar göçmenleri perişan etmiş, âdeta katliam boyutunda ölümlere neden olmuştur. Kırım'dan göç eden esnaf, zanaatkâr ve tüccar gibi meslek sahipleri, yerleşmek için şehirleri tercih etmişlerdir. İskân edilen Kırım Tatarları iskânlarının en başında salgın hastalıklar gibi nedenlerle şehir ya da kasabalara göç etmişlerdir.^[25] Amasya'ya göç eden Kırım Tatar Türk topluluğu, Dağıstan muhacirlerinden sonra İhsaniye Mahalle'sine yerleştirilmiştir. Kırım Tatarları, mahalleye iskân edilmeden önce, Gözlek ve Kaya-başı arasında kalan bölgeye yerleştirilmek istenmiştir. Fakat topluluk, bölgenin ba-

[21] Denizcan Dede, "Kırım Tatarlarının ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp Batı Ucundan Anadolu'ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2020, s. 410.

[22] Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 10.

[23] Hüseyin Güneş, *Lale Devri'nde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2017, s. 55; Abdüfzâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2022 s. 123.

[24] BOA, *İ. DH*, Nr: 1434/ 09, (15 Mayıs 1905).

[25] Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, s. 19, 31.

taklık olması, sıtma hastalığı ve gelenlerin tarımla uğraşmıyor olmalarından dolayı ilk yerleşim yerlerinden ayrılarak, Şamlar ve İhsaniye Mahallesi arasında kalan eski mezarlık alanına iskân edilmiştir. Mahallenin adı ilk gelen topluluğun Romanya Köstence şehrinin Mecidiye kasabasından göç etmiş olması dolayısıyla Mecidiye Mahallesi olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mecidiye Mahallesi olarak isimlendirilen mahalle, daha sonra İhsaniye Mahallesine dâhil edilmiştir. Kendilerine ilk iskân yerlerinde devlet tarafından arazi verilmişse de ikinci iskân yerlerini, devletten borçlanarak almışlardır.^[26] Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yaşar, bu mahallenin halk tarafından Tatar Mahallesi olarak bilindiğini ve 1878 yılından beri mahalleye Tatarların iskân edildiğini belirtmektedir.^[27] İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarlara ait kimlik ve vergi belgesi örneklerinde mahalle adlarında Mecidiye yazmaktadır. Buraya ilk yerleştirilen Tatar topluluğu, Dobruca bölgesinde, Köstence şehrinin Mecidiye kasabasından gelmiştir. Bu nedenle yerleştirildikleri yer, Mecidiye olarak isimlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde bir süre daha Mecidiye ismi kullanılırken, daha sonra Kırım Tatarlarının yerleştirildiği bu bölge İhsaniye Mahallesi'ne dâhil edilmiştir.^[28]

Tatar topluluğunun İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilmeden önceki ilk yerleşim yerleri mesleklerine de uygun olmamıştır. Saraciye işiyle uğraşan Tatarlar, İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilince mesleklerini icra edebilmiştir. At takımları, araba kışumları ve eyer yapan Tatarlar, at yetiştiriciliği ve demircilik işiyle de uğraşmıştır.^[29] İlk yerlerinde hiçbir ücret ödemediği yerleşebilmelerine rağmen, şehirde gösterilen yerin ücretini taksitler halinde ödemek durumunda kalmışlardır. Tatarlar, yerleştirildikleri yeri kendi imkânlarıyla satın almışlarsa da mahalleye yerleşme düzeni ve evlerin sıralanışı devlet tarafından belirlenmiştir. Tatarların mahalleye göçü 1950 yılına kadar ara ara devam etmiş, en son mahalleye Güney Dobruca Silistre'den gelen bir aile yerleştirilmiştir.^[30]

İhsaniye Mahallesine yerleştirilen Tatarlar, yerel kültüre uyum sağlamaları sonucunda kimliklerini yeniden inşa etmişlerdir. Ana dili olan Tatarca'nın yerini Türkçe almışsa da topluluk Tatarca'yı unutmuş değildir. Özellikle yaşlılar hala

[26] Muzaffer Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Kayseri 2019, s. 8-12. İhsaniye Mahallesinde yer gösterilen Tatarların, bu yerleri satın almaları için Ziraat Bankası Memleket Sandıkları tarafından düzenlenen senetlerden biri Ek 1'de verilmiştir. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[27] Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, s. 112.

[28] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, s. 8. İhsaniye mahallesine yerleştirilen Tatarlara ait Ek 2'deki kimlik belgesinde ve Ek 3'teki vergi belgesinde Tatarların ilk yerleştirildikleri yerin Mecidiye olarak adlandırıldığı görülmektedir. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[29] At yetiştiriciliği yaparken atların bakımı ile ilgili at sıhhat belgelerinden biri Ek 4. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[30] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, s. 12, 13.

ana dillerini konuşmakta, gençler ise çoğunlukla anlamaktadırlar. Kırım Tatarları Amasya halkı ile zaman içerisinde komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin neden olduğu etkileşim sonucunda yeni ve özgün bir kültürel yapı oluşmuştur.^[31]

2. AKYAZI KÖYÜ

Amasya il merkezine 40 km uzaklıkta bulunan Akyazı köyü, 93 Harbi'nden sonra Batum'da Rus askeri ve sivil idaresinin kurulmasının ardından, bölgeden göç eden Müslüman Gürcülerin iskân edildiği bir köydür. Amasya'da Akyazı, Çivi, Beldağı, Yuva köyleri ile Eliktekte köyünün bir kısmı Gürcü köyleri olarak bilinmektedir Geldiklan nahiyesi sınırlarında bulunan Akyazı adlı mevkiye muhacirler yerleştirildikten sonra Akyazı'ya köy statüsü verilmiştir. Bu olay 1889 yılına rastlamaktadır.^[32] Akyazı köyünde iskân edilen muhacirler Batum'un Hulo ilçesindeki Bağlet ve Bozavri köylerinden gelmiştir. Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesinin ardından Rusların zulüm ve baskıları başlamış, Müslümanlar dağlara sürülmüş, arazilerine el koyulmuştur. Birçok Müslümanın öldürülmesi bölge halkının göçüyle sonuçlanmıştır.^[33]

Rus hükümeti göçü engellemek için hiçbir çaba göstermemiş aksine desteklemiştir. 1878 Eylül ayında dönemin Batum valisinin verdiği emirde, Batum bölgesinden gitmek isteyenlere her türlü yardımın yapılması, gerekli durumlarda güvenliğin sağlanması ve göçün herhangi bir olumsuzluk yaşanmadan gerçekleşmesi istenmiştir.^[34] Bulabildikleri ilk vasıtalarla İstanbul ve Anadolu'nun bazı limanlarına gelebilen muhacirler, sonrasında daimi iskân merkezlerine taşınmıştır. Hükümet göçmenlerin sevkini düzenli olması için çeşitli memurlar görevlendirmiştir.^[35] Gelen göçmenler, şehirlerde geçimin zor olması nedeniyle şehir merkezlerinden çok köylere ve çiftliklere yerleştirilmiştir. Göçmenlerin, tarım yapabilecekleri yerlere iskân edilmeleri sağlanarak, geçimlerini temin etmeleri ve üretime katkıda bulunmaları amaçlanmıştır.^[36]

Batum'dan ayrılan muhacirler yanlarına alabildikleri eşyalarla yola düşerek önce Hopa'ya oradan da gemiyle Sinop'a ulaşmıştır. Sinop'tan İstanbul'a gelip buradan da Bursa, Yalova, Mersin ve oradan da Anadolu'nun içlerine doğru yol alarak, Zile'ye kadar gelmişlerdir. Zile'de Kocamanoğlu Han'ına yerleşen muhacirler üç

[31] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Ürettiği*, s. 48.

[32] BOA, İ. DH, Nr: 1150/89660, (13 Ağustos 1889).

[33] Metin Tekin, *Asırlık Yazımız*, Biyografi.net. Yayınları, İstanbul 2004, s. 12.

[34] Bejan Horova, *Zazaca Tsurtsümia, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1877-1882"*, *Kebikeç*, 42, 2016, s. 86.

[35] Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 45.

[36] Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996, s. 94.

sene burada kaldıktan sonra iskân edecekleri yeri araştırarak, beğendikleri Akyazı köyüne yerleşmiştir.^[37] Haneler yapılarına kadar çadırlar kurmuşlar, elbirliğiyle haneler ve her hanenin yanına da ambarlar inşa etmişlerdir. Muhacirler inşaatların temel taşlarında çoğunlukla çevredeki tarihi kalıntılardan yararlanmışlar hatta ambarların yapımında eski bir kilisenin sütun taşlarını kullanmışlardır.^[38]

Tüm erzakları ambarlarda depolayan muhacirler, hayvanların yemlerini de burada saklamıştır. Muhacirler Bağlet'te hayvancılık yaptıklarından, ilk geldiklerinde yine hayvancılıkla geçinmişler, arazilerinin verimli olması nedeniyle de tarıma yönelmişlerdir. Muhacirlerin yerleştirilmesinin ardından köyün içinde 7 tane küçük değirmen^[39] kurularak 35 hane arasında taksim edilmiştir. Mevcut değirmenleri dönüşümlü olarak kullanan muhacirlerin köy civarında ticari amaçla kullandıkları değirmenler de bulunmaktadır. Değirmenlerde muhacirlerin ekmek yapımında kullandıkları ve severek tükettikleri başta mısır olmak üzere un, yarma, bulgur, iri tuz, arpa gibi ürünler öğütülmüştür.^[40]

Dini değerlerine oldukça önem veren muhacirler, köy meydanına Batum'daki camilerinin bir benzerini inşa etmişlerdir. Cami sonradan restore edilirken köyün büyükleri özellikle ilgilenmişler, caminin iç tavanının tahta işlemleri ve renklerinin değişmesine izin vermeyerek eski şeklini ve desenini korumuşlardır.^[41]

3. TUZSUZ KÖYÜ

Kafkaslarda Rusya ve İran arasında başlayan hâkimiyet mücadelesini kazanan Rusya, bölgede etkili olmuş, 1806 yılına gelindiğinde Revan, Nahçıvan, Gence, Karabağ, Şeki, Şirvan, Bakü, Kuba Hanlıklarını ele geçirmiştir. İran ve Rusya arasında imzalanan 12 Ekim 1813 Gülistan Antlaşması'na göre; Talış, Şirvan, Kuba, Bakü, Derbent, Gence, Karabağ ve Şeki Hanlıkları Rusya'nın hâkimiyetine bırakılmıştır. Bu antlaşmadan sonra İran yönetiminde bulunan Kaçar Hanedanı, İngiltere ve Fransa'yla işbirliği yaparak, Rusya'ya karşı saldırıya hazırlanmıştır. 1826 yılında harekete geçen İran ordusu mağlubiyete uğramış, bunun sonucunda Rus ordusu Revan ve Nahçıvan'ı ele geçirmiştir. Daha sonra Rusya'nın, Marendi, Tebriz, Urmiye ve Erdebil'i ele geçirmesinin ardından, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 10 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır.^[42] Türkmençay

[37] Tekin, *Asırlık Yazımız*, s. 12-17.

[38] Tekin, *Asırlık Yazımız*, s. 37. Akyazı köyünde eski ambarlardan biri Ek 5. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[39] Köye yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden biri Ek 6, 7. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[40] Tekin, *Asırlık Yazımız*, 2004, s. 41. Çivi köyünde bulunan Akyazılıların kullandığı ticari değirmenlerden biri Ek 8. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[41] Akyazı köyü camisi Ek 9, 10. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[42] Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 2008 Erzurum, s. 188, 189.

Antlaşması ile Azerbaycan ikiye bölünmüş, Revan ve Nahcivan Hanlıkları Rusya'ya bırakılmıştır. Bölge halkı en çok 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonraki yıllarda zulüm ve soykırıma uğramıştır. Müslümanlar hem Rusların hem de kontrollerindeki Ermenilerin ve onların çetelerinin baskı ve saldırılarına maruz kalmışlardır. Ruslar bölgeye hâkim olunca Ruslaştırma ve asimilasyon siyaseti uygulamışlar, din önderlerini sürgün etmiş, camileri kiliseye çevirmek suretiyle İslam karşıtı bir politika izlemişlerdir. Müslüman ahalinin topraklarına el koymuş, ağır vergilerle onların yoksullaşmasına neden olmuştur. Neticede Kafkas ve Azerbaycan coğrafyasına, hâkim olan Rusya'nın zulmü karşısında, söz konusu bölgelerden Osmanlı coğrafyasına 1828'den 1920'lere kadar göçler gerçekleşmiştir.^[43]

Azerbaycan'dan gelen göçmenler önce kara yoluyla Tiflis'e, oradan da Batum'a gelmişler, Batum'dan gemiyle Trabzon ve Samsun limanlarına ulaşarak buradan Amasya ve çevre illere iskân edilmişlerdir. Azerbaycan'dan Amasya'ya ilk göçler, Şirvan'ın Kürdemir, Şamahı, Kuba, Şeki gibi yörelerinden başlamış daha sonra Dağıstan, Karabağ, Gence, Ahıstafa, Kazak, Boralı, Ahıska, Karayazı, Ahilkeler, Ağbaba, Gökçe gibi yerlerden devam etmiştir. Bu yerlerin büyük çoğunluğu Türkiye sınırına bitişik veya çok yakındır. Amasya ve çevresine göç eden göçmenlerin birçoğu başta Amasya merkez olmak üzere, Suluova, Merzifon, Göynücek, Taşova, Gümüşhacıköy, Havza, Ladik, Vezirköprü, Erbağ, Niksar, Zile, Turhal ve Mecitözü gibi yerlere iskân edilmişlerdir.^[44]

Amasya merkezine 31 km uzaklıkta olan Tuzsuz köyüne ilk yerleştirilenler, Şirvanlı olarak bilinen Türk toplumdur. Şirvan, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda bulunan geniş bir bölgedir. İlk göçler Şirvan'dan başlamış, daha sonra Azerbaycan'ın diğer yörelerinden gelenler de Şirvanlı olarak adlandırılmışlardır.^[45] 1894 yılında Geldiklan nahiyesinin Tuzsuz çiftliği arazisinde 32 hane muhacirin misafir olarak bulunduğu ve Şuayb takımından oldukları belirtilen bu kişilerin Tuzsuz adlı çiftliğin Kazgan Kaya adlı boş arazisinde daimi iskânlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Tuzsuz köyünde bulunan Rumların karşısına yerleştirilen Şirvanlılara toplam 3.047 dönüm arazi verildiği anlaşılmaktadır. Arazi ailelere eşit bir şekilde bölüştürülmüş ve aileler için haneler inşa edilmiştir. Osmanlı Hükümeti ayrıca her bir aileye harman, samanlık ve mandra yapılmasını, yeni baştan oluşturulan köye cami ve mektep inşa edilmesini, imam ve muhtar görevlendirilmesini kararlaştırmıştır.^[46] Bu köye Hamidiye adının verileceği belirtmişse de bugün Tuzsuz köyünde bulunan Şirvanlılar köylerinin adının her zaman Tuzsuz köyü olarak anıldığını

[43] Rıza Karabağ, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021, s. 49-55.

[44] İbrahim Yıldırım, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", *İ. Amasya Araştırmaları Sempozyumu bildirileri*, Amasya 2007, s. 266.

[45] Yıldırım, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", s. 263.

[46] BOA, İ. DH, Nr:1318/58, (5 Ocak 1895).

ifade etmişlerdir. Şirvanlılar geldiklerinde köyde bulunan Rumlar daha sonra buradan ayrılınca, Rumların terk ettiği yerlere Selanik mübadilleri iskân edilmiştir.

Tuzsuz köyünün ikinci sakinleri Selanik Mübadilleridir. 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi sonucu, Türkiye'deki Ortodokslarla Yunanistan'daki Müslümanlar değiş tokuş edilmiştir.^[47] Mübadele şartlarına göre Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların, mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verilmeyecekti. Mübadeleye tâbi tutulanlar, taşınır mallarını her hangi bir vergi ödemededen yanlarında götürebileceklerdi.^[48]

Mübadeleyi bekleyen Müslümanlar Yunan Hükümeti'nin zulmüne uğramış, henüz mübadele başlamadığı halde ülkeden çıkmaları için baskı görmüşlerdir. Selanik ve çevresindeki Müslümanlara zulmeden Yunan Hükümeti, Türklerin pasaportlarına el koymuş, arazi ve evlerini ellerinden alarak göçmen Rumlara vermeye başlamıştır.^[49] Yaşadıkları bütün bu olumsuz durumların ardından Türkiye'ye gelen mübadiller Anadolu'da belirlenen mntikalara ve Yunanistan'a giden Rumlardan boşalan köylere yerleştirilmişlerdir. İskân edilecek mübadiller için 8 iskân bölgesi belirlenmiştir. Bu bölgelerden biri Amasya, Tokat ve Sivas bölgesidir. Bölgeye iskân edilecek mübadil sayısı 43.000 olmakla beraber gelenlerin 25.000'i çiftçi/bağcı, 15.000'i zeytinci, 2.500'ü tütüncüdür. Ayrıca mübadillerin; Kayalar, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgili'nin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenice, Vardar ve Karacaabat'tan geldikleri anlaşılmaktadır.^[50] Amasya'nın Tuzsuz köyüne iskân edilen mübadiller ise 1925 senesinde Doıran kazasından gelmiştir. Geldiklerinde 28 hane 125 nüfus oldukları bilinmektedir.^[51]

Mübadeleyle gelenlerin dağlık ya da sahil ahalisinden olmalarına bakılarak ona göre uygun arazilere yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Yine hangi meslekleri icra ediyorlarsa ona uygun bölgelerde yerleştirilerek bir an evvel üretici hale gelmeleri lüzumlu görülmüştür. Bununla birlikte mübadillerin çoğunlukla köylerde yerleştirilmelerine itina gösterilmiş, her haneye belirli orada arazi verilmiş, tahsis edilen arazinin büyüklüğüne göre yeterli sayıda zirai âlet ve tohumluk dağıtılmıştır.^[52] Amasya'ya ulaşan mübadillerin kış gelmeden iskânlarının yapılmasına çalışılmış-

[47] Mehmet Köseoğlu, "Bir Mübadil Köyü: Üçanlar ve Ali Saydam'ın Yaşadıkları", *Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007*, Samsun 2008, s. 117.

[48] Ercan Çelebi, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019, s. 49.

[49] Seydi Vakkas Toprak, "1. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansımaları", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, 2015, s. 260.

[50] Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2010, s. 62.

[51] BCA, 272.0.0.11/18.8711/03.07.1924.

[52] Zekâi Güner, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İskân Politikası" *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1457. ; Cemile Yağmur, Hikmet Zeki Kapıcı "Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVIII/1, 2020, s. 127.

tır. Bu amaçla Amasya'da bulunan emvâl-i metrukeler mübadillere tahsis edilmiştir. Başlangıçta kısım kısım iskâna açılan emvâl-i metrukeler, sonradan tamamen iskâna açılmıştır.^[53] Bununla birlikte Milli Mücadele döneminde Rum çetelerinin saldırıları, yangınlar, kasaba ve köylerin tahrip edilmesi sonucu mübadillerin nakledilmeye başlandığı dönemde, ciddi bir konut sıkıntısı yaşanmıştır. Sorunun çözümü için TBMM, konut ihtiyacının bulunduğu bölgelerde iktisadi evlerin yapılmasına karar vermiştir. Bu kapsamda Amasya'da mübadiller için 442 adet ev yapılmıştır. Hükümet tarafından yapılan evlerin yanında bazı mübadiller de kendileri için evler inşa etmiştir. Hükümet mübadillere arazi temin etmiş, yaptıkları evler için de malzeme göndererek yardımda bulunmuştur.^[54] Amasya'ya iskân edilecek mübadiller için Amasya valiliği, hane başına 25 ila 100 dönüme kadar arazi verilebileceğini belirtmiştir. Tuzsuz köyüne yerleştirilen mübadillere arazinin yanı sıra 1090 lira para, 10 inek, 10 öküz, 6 merkep, 1 düve yardımında bulunulmuştur. Yapılan yardım ve toprakların dağıtılması hanedeki kişi sayısına göre yapılmıştır.^[55]

İskân konusunda devlet, göçmenleri alışık oldukları iklim ve mesleklerine uygun yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak Tuzsuz köyünde görüştüğümüz kişilerden, kendilerinin Doyranda hayvancılık yaptığını fakat yerleştirildikleri arazinin hayvancılığa müsait olmadığını ifade edenler olmuştur. Bununla birlikte gelenlerden medrese mezunu olanları ise devletin ilim alanında görevlendirdiği anlaşılmaktadır.

Tuzsuz köyüne yerleştirilen mübadiller ilk geldiklerinde Şirvanlılar tarafından hor görülmuş ve dışlanmışsa da zamanla aralarında dostluk ilişkisi kurulabilmiştir. Tuzsuz köyünün Şirvanlı ve Mübadil sakinleri, başlarda köye yapılacak caminin yeri konusunda bir türlü ortak bir karar verememiştir. Şirvanlılar caminin köyün ortasında tam merkezinde olmasını isterlerken, mübadiller ise camiye kilisenin yerine yapmak istemiştir. Anlaşmazlık bir türlü çözülemeyince sorun Tuzsuz köyüne iki cami yapılarak halledilebilmiştir.^[56]

Mübadiller, ilk geldiklerinde büyük sefalet ve yokluk çekmişlerdir. Haliyle ekonomik yardıma ihtiyaç duymaları yerli halkın onları bir yük olarak görmelerine neden olmuştur. Bu durum gelenlerin yerlilerle sosyal ilişkilerini de engellemiştir.^[57]

[53] BCA, 272.0.0.12/62.185.6/03.10.1929.

[54] Serdal Balcı, "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Amasya'nın Demografik Yapısına Etkisi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, S. 4/10, 2014, s. 42.

[55] BCA, 272.0.0.11/18.87.11/03.07.1924.

[56] Köylüler birbirlerinin camilerinde ibadet edebilmekte iken bayram namazlarını ayrı camilerde kıldıklarını belirtmiştir. Köydeki iki caminin fotoğrafları Ek 11, Ek 12. -Zehra Hizmetli Arşivi, 27.07.2022-

[57] Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye'de Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yansımaları", Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007, Samsun 2008, s. 151.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, savaşlarda yenilgilerin alındığı XIX. ve XX. Yüzyıllarda toprak kayıpları yaşamış Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan çok fazla miktarda göç almaya başlamıştır. Göç alan yerlerden birisi de Amasya olmuştur. Gelenlerin bir kısmı mevcut köy ve mahallere yerleştirilirken bir kısmı da boş alanlara yerleştirilerek yeni yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Göç ve iskân işlerinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için dönem dönem çıkarılan talimatnamelerle, göçmenlere yönelik çalışmaların aksamadan düzenli bir şekilde yürütülmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Kış mevsiminde gelen muhacirlerin, iskân yerlerine gitmeleri için zorlu kış şartlarının geçmesi beklenmiştir. Bu süreçte muhacirler Amasya'da misafir edilmiş ya da uygun mahallere yerleştirilerek sefaletten ve kışın şiddetinden korunmaya çalışılmıştır. İskân yerlerine gönderilip ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri duruma gelene kadar ise muhacirlere yevmiye ve tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır. Amasya'da göçmenlerin mesken sorunu ise devlet memurlarının gayreti ile yerli ahalinin yardımları sayesinde çözülmeye çalışılmıştır. Muhacirlere barınacakları yerler sağlanmasıyla birlikte belirli miktarda arazi verilerek bir an önce üretici konuma gelmeleri hedeflenmiştir.

Makalede ilk olarak İhsaniye mahallesine yerleştirilen Tatarların ilk geldikleri yerde çektikleri sıkıntılar ve şehir merkezine yerleştirilmeleri ile ilgili süreç ele alınmıştır. 1878 yılında İhsaniye Mahallesi'ne iskân edilen Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Romanya Dobruca Bölgesi, Köstence şehri Mecidiye kasabasıdır. Bu nedenle Kırım Tatarlarının İhsaniye Mahallesi'nde yerleştirildikleri yere Mecidiye Mahallesi denilmiştir. Cumhuriyet döneminden sonra ise Mecidiye ismi kullanılmayarak İhsaniye Mahallesi'ne dâhil edilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Müslüman halk, Rusların idaresine geçen yerlerden Osmanlı topraklarına doğru göç etmeye başlamıştır. Şehir, kasaba ve köylerde yerleştirilen göçmenler için, yeni mahalleler oluşturulurken iskâna elverişli boş arazilerde yerleştirilen göçmenler için yeni köyler meydana getirilmiştir. Akyazı köyü, Rus yönetiminin uyguladığı politikalar sonucu, Batum'un Hulo ilçesinin Bağlet ve Bozavri köylerinden göç eden Müslüman Gürcülerin iskân edildiği bir köydür. Akyazı adlı boş araziye 32 hane Batum muhaciri iskân edilmiş ve bu köye Akyazı köyü denilmiştir.

Osmanlı Devleti gelen göçmenleri bir an önce iskân edip üretici duruma getirmeye çalışmıştır. Hükümet, iskân işlerinin belirgin bir şekilde ilk defa yoğunlaştığı yıllardan itibaren, belli disiplinleri olan bir iskân siyaseti izlemiştir. Tuzsuz köyünde ilk olarak Şirvanlılar iskân edilmiştir. 32 haneden oluşan muhacirler Tuzsuz çiftliği arazisinde bulunan Rumların karşısına yerleştirilmiş, 1924 yılında Rumların terk ettiği yerlere ise Selanik'in Doyran adlı yerleşiminden 28 hane 125 nüfus mübadil iskân edilmiştir. Mübadillere aile başına arazi, tohumluk, çift hayvanı ve-

rilmiş ve para yardımıyla bulunulmuştur. Tuzsuz köyünün aşağı kısmı mübadil-lerin yukarı kısmı ise Şirvanlıların yerleşim yeri olarak belirlenmiştir. Çalışmada Amasya'da bulunan üç yerleşim yerindeki göçmen yerleşimi incelenmiş de göç-lerin yoğunlaşmasıyla beraber şehirde ve birçok köyde göçmen yerleşimi olmuştur. Osmanlı şehirleri ve köylerinde Göçmen yerleşimi konularında yapılacak araştırmalarla, Osmanlı Devleti'nin çekildiği coğrafyalardan akın akın gelen göçmenlerin iskân edilme süreçleri aydınlatılarak dönemin göç ve iskân politikalarının ortaya konulmasına imkân sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi
BOA, A. MKT. NZD, Nr: 345/80, (10 Mart 1861).
BOA, A. MK, MHM, Nr: 197/24, (7 Ekim 1860).
BOA, A. MKT. MHM, Nr: 232/72, (26 Ağustos 1861).
BOA, A. MKT. MHM, Nr: 290/51, (20 Ocak 1864).
BOA, A. MKT. UM, Nr: 457/79, (26 Şubat 1861).
BOA, A. MKT. UM, Nr: 460/13, (7 Mart 1861).
BOA, A.MKT.MHM, Nr: 211/38, (4 Mart 1861).
BOA, C. Dh, Nr: 25/1226, (17 Eylül 1845).
BOA, DH. MKT, Nr: 1421/88, (20 Mayıs 1887).
BOA, DH. MKT, Nr: 1739/49, (4 Temmuz 1890).
BOA, İ. DH, Nr: 1318/ 58, (5 Ocak 1895).
BOA, İ. DH, Nr: 1150/89660, (13 Ağustos 1889).
BOA, İ. DH, Nr: 1434/09, (15 Mayıs 1905).
BOA, MVL, Nr: 410/104, (5 Mart 1863).
BOA, MVL, Nr: 687/78, (15 Ekim 1864).
BOA, ŞD, Nr: 1790/1, (6 Temmuz 1889).
BCA, 272.0.0.11/18.8711/03.07.1924.
BCA, 272.0.0.12/62.185.6/03.10.1929.

Diğer Kaynaklar

- Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, Amasya 2022.
- BALCI, Serdal, "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Amasya'nın Demografik Yapısına Etkisi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 4/10, 2014, ss. 40-49.
- CHOKHARADZE, Malkhaz, Mehmet Ali Keskin, "Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20. Yüzyıllar Arasında)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 10, S: 2, 2015, ss. 95-108.
- ÇELEBİ, Ercan, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019.
- DEDE, Denizcan, "Kırım Tatarlarının ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp Batı Ucundan Anadolu'ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2020, ss. 405-463.
- ERKAN, Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996.
- GÜNER, Zekâi, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İskân Politikası" *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2007, ss. 1453-1466.
- GÜNEŞ, Hüseyin, *Lale Devri'nde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2017.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

- HOROVA, Bejan, Zazaca Tsursumia, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1877-1882", *Kebikeç*, 42, 2016, ss. 85-90.
- İPEK, Nedim, Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2010.
- _____, Memalik-i Şahane'de Muhaceret, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.
- KARABAĞ, Rıza, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021.
- KARATAŞ, Ömer, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, 2013, ss.83-117.
- KIRIM, Muzaffer Kaan, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Kayseri 2019.
- KIRIMLI, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- KODAMAN, Bayram, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, C: 12/35, 2000, ss. 377-417.
- KÖSEOĞLU, Mehmet, "Bir Mübadil Köyü: Üçanlar ve Ali Saydam'ın Yaşadıkları", *Mübedele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları* 2007, Samsun 2008, ss. 117-124.
- SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye'de Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yansımaları", *Mübedele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları* 2007, Samsun 2008, ss. 141-154.
- ŞAHİN, Cemile, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C: 5/8, 2016, ss. 2782-2816.
- ŞAM, Emine Altunay; *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- TEKİN, Metin, *Asırlık Yazımız*, Biyografi.net. Yayınları , İstanbul 2004.
- TİRYAKİ, Kerim, *Osmanlı Devletinde Muhacir'in İslamiyenin İskânı; Problemler ve Çözüm Çabaları (1850-1900)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020.
- TOPRAK, Seydi Vakkas, "I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, 2015, ss. 254-273.
- YAĞMUR, Cemile, Hikmet Zeki Kapcı, "Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XLVIII/1, 2020, ss. 119-134.
- YEŞİLOT, Okan, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 36, Erzurum 2008, ss. 187-199.
- YILDIRIM, İbrahim, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu bildirileri*, Amasya 2007, ss. 263-305.

EKLER

Ek 1: İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarların Ziraat Bankasına borçlandıkları senetlerden birisi

Ek 2: İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarların kimlik belgelerinden biri

Ek 5: Akyazı köyünde bulunan eski ambarlardan birisi

Ek 6: Akyazı köyüne yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden biri

Ek 7: Akyazı köyüne yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden birisi (iç görünümü)

Ek 8: Çivi köyünde bulunan Akyazılıların kullandığı ticari değirmenlerden biri

Ek 9: Akyazı köyü Cami

Ek 10: Akyazı köyü camisi tavanı

Ek 11. Tuzsuz köyünde bulunan Şirvanlıların yaptığı Yukarı cami

Ek 12: Tuzsuz köyünde bulunan Mübadillerin yaptığı Aşağı cami